



EBUSSUÛD EFENDİ TEFSİRİ'NDE ESBÂB-I NÜZÛL* THE REVELATORY OCCASION IN TAFSIR-I EBUSSUÛD EFENDİ

Mahmut SÖNMEZ**

Öz

Okunmak, anlaşılacak ve hayata tatbik edilmek üzere gönderilmiş olan Kur'an-ı Kerim, her çağa ve her çağın insanına hitap eden ezeli bir kelimedir. Onun doğru bir şekilde anlaşılması da öncelikle 'Kur'an'ı anlama ve tefsir etme' yöntemleri diye nitelendirilebilecek 'Kur'an İlimleri'nin bilinmesine bağlıdır. Esbâb-ı Nüzul ilmi, Kur'an İlimleri'nin en önemlilerinden biri olup, ilk dönemlerden itibaren bu güne değin önemini korumuş ve Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında en önemli bir asıl olarak kabul edilmiştir. Olaylar ile sebepler arasında sağlıklı bir bağın kurulmasını kolaylaştırıp, ayetlerin kendi siyak ve sibakı içerisinde en doğru şekilde anlaşılmasına katkıda bulunan bu ilim, müfessirlerin ilgi alanlarının başında yer almıştır.

Bu çalışmada Ebussuûd Efendi'nin 'Esbâb-ı Nüzul' konusuna yaklaşım tarzı, tesbit edilmeye çalışıldı. Bu bağlamda Esbâb-ı Nüzul'ün tanımı ve önemi hakkında bilgi verilerek Ebussuûd Efendi'nin bu konulara yaklaşımı üzerinde duruldu. Müfessir'in Esbâb-ı Nüzul rivayetlerinde takip ettiği yöntem, nüzul sebeplerini ifade etmede kullandığı tabirler ve umum ve husus konularına, sebab-i nüzul açısından yaklaşımları gibi meseleler ele alındı. Müfessirin birden fazla naklettiği sebab-i nüzul rivayetleri arasında tercih yaptığı ve birçok müfessir gibi onun da 'sebebin hususi olması, hükmün umumi olmasına mani değildir' prensibine bağlı olduğu ortaya konuldu.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an İlimleri, Esbâb-ı Nüzul, Ebussuud, Lafzın Umumiliği, Sebebin Hususiliği.

Abstract

The Holy Qur'an is the last divine book that introduces the human creator and teaches the world to be sent to the world. The understanding of this Great Book which is sent to read, understood and applied to the truth depends on the knowledge of "Esbâb-ı Nüzul İlmi" which has an important position in the Qur'anic Sciences. Therefore, all commentators who deal with the Qur'an's exegesis have given the necessary attention to this issue and have helped to better understand the verses by conveying their narrative narrations in the explanation of the verses. One of these commentators was Ebussud Efendi, who had been a Shaykh al-Islamist during the most magnificent period of the Ottoman State.

In this study, Ebussuûd Effendi's attempt to approach the subject of 'Esbâb-ı Nüzul' was tried to be determined. In this context, Ebussuûd Efendi's approach to these issues was emphasized by giving information about the definition and importance of Esbâb-ı Nüzul. In the Esbâb-ı Nüzul narrations of the Müfessir, the methods he followed, the terms he used without expressing the reasons of the narratives, and the subjects such as the approach to the cause and the nature, were dealt with. It was revealed that Ebussuûd Efendi chose between the reasons and the rumors that he had chosen, and that it was based on the principle that 'it is not the matter of cause, it is not a rule that the ruling is public.'

Keywords: Tafsir, Qur'anic Sciences, Esbâb-ı Nüzul, Ebussuud, Typical of the Letter, The Reason for the Reason.

Giriş

Kur'an-ı Kerim, insana Rabbini tanıtan, yaratılış gayesini öğreten, onun dünyevi ve uhrevi saadetini vesile olacak yolları gösteren Allah'ın son ilahi mesajıdır. Okunmak, anlaşılacak ve hayata tatbik edilmek üzere gönderilmiş olan bu ilahi mesaj, her çağa ve her çağın insanına hitap eden ezeli bir kelimedir. Bu gayenin tahakkuku için nazil olduğu günden günümüze kadar gelen bütün müfessirler, çok büyük bir cehd ve gayret sarfetmişlerdir.

Şüphesiz tüm insanlığa hitap eden bu sermedi kelamın en doğru bir şekilde anlaşılması da 'Kur'an'ı anlama ve tefsir etme yöntemleri' diye nitelendirilen "Kur'an İlimleri'nin bilinmesine bağlıdır. Özellikle Kur'an İlimleri'nin muhtevası olduğu esbâb-ı nüzul konusu, bu hedefi gerçekleştirme noktasında çok önemli bir konuma sahiptir. Bu özelliğinden dolayı sahabe ve tabiin döneminden başlayarak günümüze kadar geçen süre içerisinde Kur'an'ı tefsir eden her bir müfessir, 'esbâb-ı nüzul' konusuna ilgisiz kalmamış, tefsirinde az veya çok bu mevzu ile alakalı rivayetlere yer vermiştir. Bu müfessirlerden birisi de Osmanlı'nın en haşmetli döneminde yaşamış, takriben otuz sene o muazzam devletin şeyhulislamlık makamında bulunmuş, fıkıh ve tefsir sahasında otorite bir şahsiyet olarak kendisini kabul ettirmiş ve telif etmiş olduğu "İrşadü'l-

* Bu makale, yazarın doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğretim Üyesi, İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.



Aklı's-Selim ile Mezaya'l-Kitabı'l-Kerim" adlı eseri ile kendinden sonraki müfessirleri etkilemiş olan büyük İslam alimi Ebussuûd Efendi'dir. Biz de bu çalışmada bu büyük müfessirin 'esbab-ı nüzul' konusunu ele alış tarzını ortaya koyup değerlendirmeye çalışacağız.

1. Esbabü'n-Nüzûl

Kur'ân-ı Kerim, insanlığı sırat-ı müstakime iletmek, toplum hayatına yön vermek ve bu sayede beşeri iki cihan saadetine mazhar etmek için indirilmiş ilahi bir kitaptır. Dolayısı ile onun asıl hedefi, beşeri içinde bulunduğu her türlü yanlış itikat, amel ve ahlaki davranışlardan uzaklaştırıp, onun fitratına uygun ahlaki, hukuki ve diğer alanlardaki ihtiyaçlarına cevap vermektir. Kur'ân, bu hedefleri gerçekleştirmek için bazen zikredilen ihtiyaçlarla ilgili hükümler vaz'etmiş, bazen insanlığın ibret almaları için geçmiş kavimlerin başlarına gelen hadiseleri zikretmiş, bazen de nüzûl ortamında meydana gelen bir kısım olaylara ışık tutup, mahiyeti merak edilen hususları açıklamıştır. Bu özelliğinden dolayı Kur'ân ayetlerini, bir hükmü tesbit etmek gayesi ile belli bir sebebe bağlı olmadan nâzil olan ayetler ve belli bir sebebe bağlı olarak inen ayetler diye iki kısma ayırmak mümkündür. Bu bağlamda diyebiliriz ki, Esbabü'n- Nüzûl İlmi, Kur'ân'ın belli bir sebebe bağlı olarak nâzil olan ayetlerin inişleriyle ilgili rivayetleri konu edinen bir ilim dalıdır.

1. Esbab-ı Nüzûl'ün Tanımı ve Önemi

1.1. Tanımı

Esbabü'n-nüzûl; 'esbab' ve 'nüzûl' kelimelerinden meydana gelmiş Arapça bir izafet terkididir. Esbâb, sebep kelimesinin çoğudur. Sebep ise; lügatte metot, yol, işaret, vesile, vasita ve iş anlamlarına gelmektedir (Isfehâni, 1997: 2000). Ayrıca arzu edilen hedefe ulaştıran her şeye de sebep denilmektedir.¹ Nüzûl kelimesi ise, نزل "nezele" fiilinden masdar olup yukardan aşağıya inmek veya iniş anlamına gelmektedir (Demirci, 1998: 210).

Ayetlerin iniş sebepleri anlamında kullanılan esbab-ı nüzûl terkihi ıstılahi olarak ise; "Hz. Peygamber (s.a.s) zamanında meydana gelen, Kur'ân'ın bir veya birkaç ayetinin yahut bir sûresinin inmesine yol açan olay, durum; ya da herhangi bir şey hakkında Resulullah'a sorulan soruya cevap vermek için ayetin nâzil olduğu ortamı resmeden hadise" diye de tarif edilmiştir (Demirci, 1998: 210).

Bu genel tanımın yanında bu sahanın otoriter şahsiyetlerinden olan Vahidi sebebi nüzûlü, "Kur'ân'ın anlaşılmasına imkân sağlayan çok kuvvetli bir yol" (Vâhidi, ty: 11) diye tarif etmiştir. Zerkeşi de "Kur'ân'ın tefsirinde bilinmesi gereken bir yöntem" (Zerkeşi, 1994/1415: I,117) olarak açıklamış; Zerkani ise sebebi nüzûlü "vuku bulduğu günlerde ondan bahseden veya onun hükmünü açıklayan âyet veya ayetlerin inmesine sebep olan ve Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında meydana gelmiş bir hadise veya bir soru" (Zerkânî, 1409/1988: I, 108) diye tanımlamıştır.

1.2. Esbab-ı Nüzûl'ün Önemi

İslam'ın ilk dönemlerinde hadislerle beraber esbab-ı nüzûl, tefsirin iki önemli unsuru olmuş, o dönemden itibaren bu güne değin önemini korumuştur (Vâhidi, ty: 21-42). Bu durum tefsir ile esbâb-ı nüzûl ilmi arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır (Yazıcı, 1978: 117-128). Sahabeyi tefsir alanında mümtaz kılan en önemli sebep de onların bu ilme olan vukufiyetleri olmuştur. Onlar, Hz. Peygamber'e (s.a.s) bir ayet nâzil olduğunda o ayetin nüzûlüne sebep olan hadiseyi ve sebebini, soru soranın durumunu ve soru sormasındaki maksadını bilirlerdi (Cerrahoğlu,1985: 116). Değişik sebeplerle ve çeşitli hadiselerle göre nâzil olan ayetler, ayrı ayrı hükümler ihtiva edebiliyordu. Sahabenin bazıları ve bilhassa daima Hz. Peygamber'in (s.a.s) yanında bulunan sahabe,* hükümlerle sebepler arasındaki ilişkiyi kolaylıkla kavrayabiliyorlardı.

Tefsirde önde gelen sahabelerden Abdullah b. Mes'ud'un şu rivayeti sebebi nüzûl konusundaki bilgisine ve aynı zamanda kendisine bu alanda konuşma salahiyeti verdiğine işaret etmektedir: "Allah'a yemin ederim ki, Allah'ın kitabında nâzil olmuş hiçbir ayet yok ki, kimin hakkında ve nerede inmiş olduğunu bilmiş olmayayım. Allah'ın kitabını benden daha iyi bilenin yerini bilsem ona varırdım" (Teymiyye, 1988: 122). Hz. Ali'nin de benzeri şekilde "Sorunuz! Bana ne sorarsanız size cevabını veririm. Kitabullah'tan bana sorunuz. Vallahi bir ayet yoktur ki, ben



onun gecede mi, gündüzde mi, kırdada mı, dağda mı nâzil olduğunu bilmeyeyim...” dediği ifade edilmektedir (Bilmen, 1974: I,221).

Kur’ân’ın manalarını anlamaya vesile olan sebep-i nüzûlün bilinmesinin, dinî yönden herhangi bir faydasının olmadığını iddia edenler olmuşsa da (Zerkânî, 1409/1988: I, 101), onların bu iddialarının mesnetsiz olduğu, bu konunun uzmanları tarafından isbat edilmiştir.

Nüzûl sebebinin bilinmesi, Allah’ın Kur’ân’da emretmiş olduğu şeylerin hikmetlerinin anlaşılmasını kolaylaştırarak, bütün insanlara dini yönden fayda sağlamaktadır. Yine nüzûl sebebinin bilinmesiyle ayetlerden kastedilen mana kolaylıkla anlaşılır, şüphe ve yanlışlıklar giderilmiş olur (Zerkânî, 1409/1988: I, 108; Cerrahoğlu, 1985: 117; Eroğlu, 2013: 136-137). Ayrıca sebep-i nüzûlün bilinmesiyle “hasr düşüncesi” bertaraf edilebilir. Kur’ân-ı Kerim’de bir kısım ayetler vardır ki, görünüşte hasr ifade edebilir. Nüzûl sebebinin bilinmesi böyle durumlarda yapılması muhtemel olan hataları da önlemiş olur (Zerkânî, 1409/1988: I, 108).

Kur’ân’ın manalarını anlamaya vesile olan sebep-i nüzûlün bilinmesinin, dinî yönden herhangi bir faydasının olmadığını iddia edenler olmuşsa da, (Zerkânî, 1409/1988: I, 108), onların bu iddialarının mesnetsiz olduğu, bu konunun uzmanları tarafından isbat edilmiştir.

Nüzûl sebebinin bilinmesi, Allah’ın Kur’ân’da emretmiş olduğu şeylerin hikmetlerinin anlaşılmasını kolaylaştırarak, bütün insanlara dini yönden fayda sağlamaktadır. Yine nüzûl sebebinin bilinmesiyle ayetlerden kastedilen mana kolaylıkla anlaşılır, şüphe ve yanlışlıklar giderilmiş olur (Zerkânî, 1409/1988: I,108; Cerrahoğlu, 1985: 117; Eroğlu, 2013: 136-137). Ayrıca sebep-i nüzûlün bilinmesiyle hasr düşüncesi bertaraf edilebilir. Kur’ân-ı Kerim’de bir kısım ayetler vardır ki, görünüşte hasr ifade edebilir. Nüzûl sebebinin bilinmesi böyle durumlarda yapılması muhtemel olan hataları da önlemiş olur (Zerkânî, 1409/1988: I, 105). Bütün bunların yanında sebebi nüzûlün bilinmesi, ayetin ihtiva ettiği hükmü tahsis etmeğe de bir vesile olduğu gibi ayetlerin çabuk kavranmasına, hatırda tutulmasına ve istenildiği anda hatırlanmasına da yardımcı olmaktadır (Zerkânî, 1409/1988: I, 106-107).

Bununla birlikte âyetleri, “sadece sebep-i nüzûl olarak kabul edilen özel olay ve tarihi şartlarla sınırlı olarak ele almanın, ilahî mesajı genel ve ebedî maksatlarından uzaklaştıracağı, yorum zenginliğine de engel olacağı düşüncesini” (Demirci, 1989: XXI, 361) de göz önünde bulundurmak gerekir.

Kur’ân ayetlerindeki murad-ı ilahiyi daha doğru anlama noktasında esbâb-ı nüzûle müracaat etmek, gerekli olmakla birlikte bu meselede de ifrat ederek her bir âyet için sebep-i nüzûl aramak doğru değildir. Zira ayetlerin inzaline sebep teşkil eden bu olaylar olmasa dahi Cenab- Hak bildirmek istediği ‘ilahî mesajı’ yine inzal edecekti. Nitekim sebep-i nüzul olmaksızın Yüce Allah’ın Resulüne vahyettiği birçok ayet mevcuttur.

Ebussuûd Efendi de tefsirinde bu mevzuya büyük önem vermiş ve ayetlerin inmelerine sebep teşkil eden olay ve çeşitli durumları olduğu gibi kaydetmiştir. Tefsirin muhtelif sahifelerine dağılmış bulunan rivayetler hacim bakımından bir risale oluşturabilecek kapasitede olduğundan biz bu çalışmamızda konu ile ilgili bazı örnekler vermekle iktifa edeceğiz.

2. Ebussuûd Efendi’nin Esbabü’n-Nüzûl Rivayetlerinde Takip Ettiği Yöntem

2.1. Ayetler İçin Verdiği Sebeb-i Nüzûl Rivayetlerinin Sayısı

Müfessir Ebussuûd Efendi, tefsirinde ayetlerin açıklanmasına matuf olarak bir hayli sebep-i nüzûl rivayeti zikretmiştir. Bunun yanında bazı ayetlerle ilgili herhangi bir rivayet aktarımında bulunmamıştır. Bu açıdan Ebussuûd Efendi’nin her âyet için mutlaka bir iniş sebebi olduğuna dair bir düşünce içinde olmadığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Tefsiri incelendiğinde O’nun bazen bir âyet için bir veya birden çok rivâyet zikrettiği müşahade edilecektir.

Bir ayet hakkında birden fazla nüzul sebebi zikredilmesinin caiz olup olmaması konusunda âlimler arasında ihtilaf vardır. Aynı zamanda meydana gelmiş birkaç olay üzerine bir âyet nazil olabilir. Dolayısıyla o âyet ile ilgili birbirinden farklı birden fazla nüzûl sebebi nakledilebilir (Kattan, 200: 83).

Değişik zamanlarda meydana gelmiş birbirinden farklı birkaç olay da bir âyetin nüzûl sebebi olarak zikredilebilir. Böyle durumda rivayetlerin kaynağına ve sıhhat derecelerine bakılarak daha sahih olan rivayet diğerine tercih edilir (Kattan, 200: 79-82). Şayet rivayetlerin sıhhat dereceleri müsavi ise ravilerin kullandığı tabirlere bakılır. Gördüğünü söyleyen ravinin kavli, duyduğunu nakleden ravinin haberine tercih edilir. Eğer rivayetler bütün yönleri ile



birbirine müsavi ise, bu durumda âyetin iki defa nazil olduğuna hükmedilir (Suyutî, 2006: I, 22-34).

2.1.1. Bir Ayetin Sebeb-i Nüzulü İle İlgili Bir Rivayet Nakletmesi

Müfessir genel olarak bir ayet veya surenin inzaline sebep teşkil eden bir olay zikrederek bunun ayetin inmesine sebep olduğunu belirtir.

Meselâ, “نَادِمِينَ فَعَلْتُمْ مَا عَلَى فُتُصِبُحُوا بِجَهَالَةٍ قَوْمًا تُصِيبُوا أَنْ فُتَبِتُوا بِنَبِّ فَاسِقٍ جَاءَكُمْ إِنْ آمَنُوا الَّذِينَ يَأْتِيهَا” “Ey iman edenler! Size bir fasık haber getirdiğinde, onu iyice araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük ederseniz de, sonra yaptığınıza pişman olursunuz” (el-Hucurat 49/6). Ayetinin nüzul sebebi olarak şu vakayı nakleder:

“Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.), Hz. Osman’ın anne bir kardeşi olan Velid b. Ukbe’yi zekât tahsildarı olarak Mustalık Oğulları Kabilesine gönderdi. Velid ile bu kabile arasında bir düşmanlık vardı. Kabile mensupları, Velid’in geldiğini duyunca onu karşılamaya çıktılar. Velid ise, onların kendisine saldırmak için geldiklerini sanarak hemen geri döndü ve Hz. Peygamber’e (s.a.s.):

‘Mustalık Oğulları, İslam’dan dönmüşler, zekâtlarını vermediler’ dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) onlarla savaşmaya niyetlendiğinde bu ayet-i Kerîme nazil oldu.” (Ebussuûd Efendi, 2010: VII, 430).

Keza “تَجْرَى نِعْمَةٌ مِنْ عِنْدِهِ لِأَحَدٍ وَمَا * الْأَعْلَى رَبِّهِ وَجِهَ ابْتِغَاءً إِلَّا” “Yüce Rabbinin rızasını istemekten başka O’nun nezdinde hiçbir kimseye ait şükranla karşılanacak bir nimet yoktur” (Leyl: 92/19-20). Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili şu bilgileri nakleder:

“Bu ayetler, Mekke müşriklerinin işkence ettikleri Hz. Bilal ile bir grup köleyi efendilerinden satın alıp onları hürriyetlerine kavuşturan Hz. Ebubekir es-Sıddık hakkında nazil olmuştur” diyerek olayı şu şekilde nakleder: “Ata ile Dahhak’ın Abdullah b. Abbas’tan rivayet ettiklerine göre, Müşrikler Hz. Bilal’e işkence ederlerken O ‘Ehad, Ehad’ diyordu. O esnada oradan geçmekte olan Hz. Peygamber (s.a.s.) de:

‘Ehad olan Allah seni bu durumdan kurtaracaktır’ buyurdu. Sonra Hz. Peygamber (s.a.s.), Hz. Ebubekir’e:

‘Bilal’e Allah için işkence yapıyorlar’ deyince, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) ne demek istediğini anlayan Hz. Ebubekir derhal evine gidip bir rıtl altın alarak Ümeyye b. Halef’in yanına gitti ve O’na:

‘Bilal’i bana satar mısın? Dedi. O da,

‘Evet, satarım’ deyince Hz. Ebubekir, Bilal’i satın alarak hemen hürriyetine kavuşturdu. Bunu duyan Müşrikler;

‘Mutlaka, Bilal’in onda bir iyiliği olduğu için bunu yaptı’ dediler. İşte bunun üzerine bu ayetler nazil oldu” (Ebussuûd Efendi, 2010: VI, 400).

Aynı şekilde; “عَلَيْمٍ بِعَسْمِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاتَّقُوا وَرَسُولِهِ اللَّهُ يَدِي بَيْنَ تَقَاتُوا لَا آمَنُوا الَّذِينَ يَأْتِيهَا” “Ey iman edenler! Allah’ın ve Resulünün önüne geçmeyin. Allah’tan korkun. Şüphesiz Allah her şeyi işiten ve bilendir” (Hucurat: 49/1). Ayetinin nüzul sebebi olarak şunları aktarır: “Deniliyor ki; bu ayet, Hz. Peygamberin huzurunda Akra’ b. Habis ve Ka’ka b. Ma’bed’in emir tayin edilmesi konusunda Hz. Ebubekir (r.a) ile Hz. Ömer (r.a) arasında cereyan eden tartışma hakkında nâzil olmuştur” (Ebussuûd Efendi, 2010: VII, 426).

السُّبُلَادِ فِي كَفَرُوا الَّذِينَ تَقَلَّبُ يَغْرَتَكَ لَا (Resulüm) Kâfirlerin belde, belde dolaşmaları seni aldatmasın” (Ali İmran: 3/196) ayetin de rivayet edildiğine göre bazı müminlerin, müşriklerin müreffeh nimetler içerisinde yaşadıklarını görüp, ‘biz ise açlık ve yokluktan kırıldık’ demeleri üzerine, nâzil olduğunu nakletmiştir (Ebussuûd Efendi, 2010: I, 231).

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili genelde bir rivayet zikreden müfessir, surelerle alakalı olarak ta çoğunlukla aynı şekilde bir hadise nakletmekle iktifa eder.

Mesela Kâfirin Süresinin sebeb-i nüzulü ile ilgili olarak önce şu olayı zikreder: “Rivayet edildiğine göre Kureyş’in azgın kâfirlerinden bir grup, Hz. Peygamber’e (s.a.s) gelerek dediler ki, “Gel sen bizim dinimize tabi’ ol, biz de senin dinine uyalım... Hz. Peygamber de (s.a.s) ; “Allah’a başka bir şeyi ortak koştuktan Allah’a sığınırım!” dedi. Bunun üzerine kâfirler: “Hiç değilse, sen bizim bazı putlarımıza el sürerek saygı göster, biz de seni tasdik eder ve senin ilahına taparız” dediler. İşte o sırada bu sûre nâzil oldu” (Ebussuûd Efendi, 2010: VII,452).



سنة الهك ونعبد سنة آلهتنا تعبد دينك وتتبعك ديننا فاتبع هلم قالوا قريش عتاة من رهط أن روي الحرام المسجد الي فغدا فنزلت الهك ونعبد نصدقك آلهتنا بعض فاستلم فقالوا غيرہ بالله أشرك معاذالله فقال فأيسوا عليهم فقراها رؤوسهم على فقام قريش من ملال وفيه

Keza İhlâs sûresinin izahında da Kureyşlilerin Hz. Peygamber'e (s.a.s) gelerek; "Bizi davet ettiğin Rabbini tavsif et ve nesebini anlat" demeleri üzerine bu sûrenin nâzil olduğunu bildirmiştir (Ebussuûd Efendi, 2010: VIII, 453).

فنزلت وانسبه اليه تدعوننا اللذى ربك لنا صف قالوا قريشا أن روي

Müfessir yukarıda zikredildiği gibi ayet ve surelerin inmesine vesile olan bir olay ve bir vak'a aktarmakla iktifa etmiştir.

2.1.2. Bir Ayet İçin Birden Fazla Nüzul Sebebi Zikretmesi.

Ebussuûd Efendi bazen bir ayet ile ilgili birden fazla nüzul sebebi nakleder. Bu vakaların ayetin inzaline sebep olduğunu beyan eder.

Mesela, "İnsanlardan اَلْخِصَامُ اَلَّذِى وَهُوَ قَلْبِهِ فِي مَا عَلَى اللّٰهِ وَيُشْهَدُ الدُّنْيَا الْحَيَاةِ فِي قَوْلِهِ يُعْجِبُكَ مِنَ النَّاسِ وَمِنْ اَوْلِيَاءِهِمْ يَدْعُوكَ اَلَّذِى رُبَّكَ لَنَا صَفَّ قَالُوا قَرِيْشًا اَنْ رَوِي "Mesela, "İnsanlardan öyleleri vardır ki, dünya hayatı hakkında söyledikleri senin hoşuna gider. Hatta böylesi kalbinde olana (samimi olduğuna) Allah'ı şahit tutar. Hâlbuki o, hasımların en yamanıdır" (Ebussuûd Efendi, 2010: I, 445). Ayetin iniş sebebi olarak şu bilgileri aktarır:

"Bu ayet Ahnes b. Şüreyk es-Sekafi hakkında nazil olmuştur ki, bu zat fiziki görünüm itibariyle son derece gösterişli ve güzel konuşan birisi idi. Sık-sık Hz. Peygamber'in (s.a.s) huzuruna gelerek İslam'a ve Resulullah'a olan sevgisini dile getirirdi.

Diğer bir rivayete göre de bu ayet, genel olarak münafıklar hakkında da nazil olmuştur" (Ebussuûd Efendi, 2010: I,446). Müfessir bu ayetlerin indirilmelerine sebep olan birden fazla rivayetleri zikretmiş, bunlar hakkında da herhangi bir tercihte bulunmamıştır.

به يوعظ ذلك بالمعروف بينهم تراضوا إذا أزواجهن ينكحن أن تغضنوهن فلا أجلهن فبلغن النساء طلقنهم وإذا Anı şekilde "Kadınlar boşadığınız zaman bekleme süreleri sona erdiğinde, aralarında örfeye uygun olarak anlaştıkları takdirde de artık onların eski kocaları ile evlenmelerine engel olmayın. İşte bu içinizden Allah'a ve ahret gününe iman edenler için bir öğüttür. İşte böylesi sizin için daha uygun ve daha temiz bir davranıştır. Allah bilir, siz bilemezsiniz" (Bakara: 2/204). Ayetinin nüzul sebebi ile ilgili şu rivayetleri zikreder:

"Rivayet edildiğine göre bu ayet, Ma'kıl b. Yesar hakkında nazil olmuştur ki; bu zat, kız kardeşi Cemile'nin yeni bir nikâh ile eski kocasına dönmesine engel olmuştu.

Diğer bir rivayete göre ise bu ayet, Cabir b. Abdullah hakkında nazil olmuştur. Cabir, amcasının kızının eski kocası ile yeniden evlenmesine mani' olmuştu (Ebussuûd Efendi, 2010: I, 494).

Keza, "مُبِينٌ عَدُوٌّ لَكُمْ إِنَّهُ الشَّيْطَانُ تَخَطُّوا تَتَّبِعُوا وَلَا طَيْبًا حَلَالًا الْأَرْضِ فِي مِمَّا كَلُوا النَّاسُ يَا أَيُّهَا Ey insanlar! Yeryüzünde bulunanların helal ve temiz olanlarından yiye. Şeytanın izinden gitmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır"(Bakara: 2/204). Ayetinin sebab-i nüzülü ile ilgili şu bilgileri aktarmıştır: "İbn-i Abbas'tan rivayet edildiğine göre bu ayet, Sakif, Beni Amr, Beni Sa'saa, Huzaâ ve Beni Müdlic kabilelerinden bazı topluluklar hakkında nâzil olmuştur ki, bunlar bir kısım ekinleri 'Bahiyre, Sâibe, Vesile, Ham' diye isimlendirdikleri; bazı hayvanları kendileri için haram saymışlardı (Ebussuûd Efendi, 2010: I, 394).

Diğer bir görüşe göre ise bu ayet, müminlerden bazı topluluklar hakkında nâzil olmuştur ki; onlar kıymetli yiyecekleri ve giyecekleri kendilerine haram saymışlardı (Ebussuûd Efendi, 2010: I, 394). Ancak ayetin "الشَّيْطَانُ خَطَاةٍ تَتَّبِعُوا وَلَا" "şeytanın adımlarına ayak uydurmayın" cümlesi, bu son görüşü reddeder. Yani, 'heva ve heveslerinize uymayın' ifadesi, buradaki hitabın kâfirlere yapıldığını göstermektedir (Ebussuûd Efendi, 2010: I, 394).

2.2. Değişik Nüzûl Sebepleri Arasında Tercih Yapması

2.2.1. Ayetin Siyak - Sibakını Esas Alarak Tercih Yapması

Ebussuûd Efendi diğer müfessirler gibi, bir ayetle ilgili birden fazla nüzûl sebebinin bulunabileceğini kabul etmiş fakat bir ayetle ilgili rivayet edilen birçok nüzûl sebebinin her zaman kabul etmemiştir. O, bu gibi durumlarda nüzûl sebeplerinden birinin doğru ve diğerine müreccah/tercih edilebilir olduğunu bazen ayetin siyak - sibakından tesbit etmiştir.



Mesela, **الْمُهَادُ وَبِئْسَ جَهَنَّمُ إِلَى وَتُحْشَرُونَ سَتُغْلَبُونَ كَفَرُوا الَّذِينَ قُلْ** “(Ey Peygamber!) O kâfirlere de ki: Yakında yenilecek ve cehenneme sürüleceksiniz” (Ali İmran: 3/12). Ayetin sebab-i nüzûlü ile ilgili olarak şu rivayetleri aktarmıştır:

“Bu kâfirlerden maksat Yahudilerdir. İbni Abbas’tan rivayet olunduğuna göre, Medine Yahudileri, Bedir Savaşında Hz. Peygamber’in, (s.a.s) müşriklere karşı kazandığı zaferi görünce: “Vallahi bu Zat, gerçekten Hz. Musa’nın bize müjdelendiği ve Tevrat’ta da vasıfları yazılı ümmi peygamberdir” dediler ve Hz. Peygamber’e (s.a.s) iman etmeğe niyetlendiler. Bunun üzerine diğer bazı Yahudiler:

‘Durun bakalım, acele etmeyin, başka bir savaşını görelim de ondan sonra kararımızı verelim dediler.’ Sonra Uhut Savaşında olanlar olunca, Yahudiler şüpheye düştüler. Hz. Peygamber (s.a.s) ile aralarında belli bir süre için yapılmış olan antlaşmayı da süresinden önce bozdular. Bu arada Beni Nadir’den Kâb b. Eşref, 60 süvari ile Mekke’ye gitti ve nihayet Hz. Peygamber’e (s.a.s) karşı savaşmaya karar verdiler. İşte o zaman bu ayet-i Kerîme nâzil oldu (Ebussuûd Efendi, 2010: II, 17).

Said b. Cübeyr ve İkrime’nin İbn-i Abbas’tan başka bir rivayetine göre, Hz. Peygamber, (s.a.s) Bedir Savaşında Kureyş’e karşı zafer kazanıp Medine’ye dönünce, Yahudileri Kaynuka Pazarında topladı ve Kureyş’in başına gelenlerin onların başına da gelmemesi için onları uyardı. Yahudiler de dediler ki: ‘Senin, beceriksiz, tecrübesiz, savaş kültürü olmayan bir kavimle karşılaşıp bir fırsat yakalaman, seni aldatmasın. Sen bizimle savaşırsan, bizim nasıl kimseler olduğumuzu anlarsın’ dediler. İşte o zaman bu ayet nâzil oldu (Ebussuûd Efendi, 2010: II,17).

Mukatil’den gelen bir başka rivayette ise ayette bahsedilen kâfirler, Mekke müşrikleridir. O’na göre bu ayet, Bedir Savaşından önce nâzil olmuştur. Bundan dolayıdır ki, Hz. Peygamber, (s.a.s) Bedir günü Mekke müşriklerine şöyle demişti: ‘Şüphesiz Allah, size galip gelecek ve sizi cehenneme sürecek. Orası ne kötü bir yerdir.’ Ancak bu rivayete göre, bu ayet ile bundan sonraki ayetler arasında inkıta/irtibatın kopması lazım gelir. Çünkü bundan sonraki ayet, Bedir Savaşından sonra nâzil olmuştur (Ebussuûd Efendi, 2010: II, 17-18).

Müfessir, bu ayetin sebab-i nüzûl ile ilgili rivayetleri aktardıktan sonra, son rivayeti, ayetin siyakına uygun düşmediğinden dolayı kabul etmemiştir.

مِنَ اللَّهِ وَأَوَّاسًا لِّمِمَّا نَصِيبٌ وَلِلنِّسَاءِ أَكْتَاسُوا مِمَّا نَصِيبٌ لِلرِّجَالِ بَعْضٌ عَلَى بَعْضٍ بِهَ اللَّهُ فَضَّلَ مَا تَمَنَّا وَلَا مِنْهُ Keza **عَلِيمًا شَيْءٍ بَلَّ كَانَ اللَّهُ إِنَّ فَضْلِهِ** “Allah’ın birinize diğerini tercihen verdiği şeyi temenni etmeyin. Erkeklere kendi kazandıklarından bir pay vardır. Kadınların da kendi kazandıklarından bir pay vardır. Allah’ın inayet ve lütfundan isteyin. Şüphesiz ki Allah, her şeyi hakkıyla bilendir” (Nisa: 4/32).

Bu ayetin inış sebebi ile ilgili olarak şu rivayetleri aktarır: “ Bir görüşe göre Yüce Allah, mirasta erkeğe, kadının iki katını hisse olarak verince kadınlar dediler ki:

-Biz kadınlar, erkeğe verilen iki hisseyi almaya onlardan daha çok ihtiyacımız var. Çünkü biz onlara göre daha güçsüzüz ve geçimlerini temin etme noktasında bizden daha güçlüdürler” dediler. Bunun üzerine bu ayet-i kerîme nazil oldu. Bu görüş, ayetteki nehyin (Allah’ın birinize diğerini tercihen verdiği şeyi temenni etmeyin) ‘Erkeklere kendi kazandıklarından bir pay vardır. Kadınların da kendi kazandıklarından bir pay vardır’ cümlesi ile ifade edilen sebeple izah edilmesine daha uygun düşmektedir. Çünkü bu cümle, söz konusu temenni etmenin erkek ve kadınlar arsında cereyan ettiğini açıkça bildirmektedir (Ebussuûd Efendi, 2010: II,314).

Ayetin sebab-i nüzûlü olarak gösterilen bir başka rivayeti de şöyle nakleder: Rivayet edildiğine göre, Ümmü seleme validemiz şöyle demiştir:

-Keşke Allah erkeklere cihadı farz kıldığı gibi biz kadınlara da farz kılsaydı da onların mükâfatı gibi bizim de mükâfatımız olsaydı.

Bu rivayetleri aktardıktan sonra, “erkeklerin mirastaki üstünlüklerini anlatan ayetin sibakı bu tefsire müsait değildir” (Ebussuûd Efendi, 2010: II,315) diye yorum yaparak rivayetler arasında tercihte bulunmuş ve kıstas olarak da aynı şekilde ayetin sibakını esas almıştır.

Aynı şekilde **سَتَأْخِرِينَ الْمُدَّ عَلِمْنَا وَلَقَدْ مِنْكُمْ الْمُسْتَفْذِينَ عَلِمْنَا وَلَقَدْ** “Andolsun, sizden öne geçenleri de, geri kalanları da biliriz” (Hicr: 15/24). Ayetinin sebab-i nüzûlü ile alakalı şunları kaydetmiştir:

“Bir gün Hz. Peygamber (s.a.s) birinci safta namaz kılmanın faziletini anlatarak ashabını ilk safta namaz kılmaya teşvik etti. Bunun üzerine, ön safta son derece sıkışık bir durum meydana geldi ve bu izdiham önüne geçilemez bir hale geldi. İşte bu ayet bunun için nazil oldu.



Başka bir rivayette ise; güzel bir kadın Hz. Peygamber'in (s.a.s.) arkasında cemaatle namaz kılıyordu. Bu kadına bakmak maksadıyla, cemaate katılanlardan bir kısmı geride kaldı, bir kısmı da kadını görmemek için ön saflara geçti. Ve bu ayet, bu olay üzerine nazil oldu.”

Bu rivayetleri naklettikten sonra birinci rivayetin ayetin siyak-sibakına uygun olduğunu belirterek bu ayetin namazda birinci safta namaz kılmanın fazileti ile ilgili olarak nazil olduğu görüşünü tercih etmiştir (Ebussuûd Efendi, 2010: III,146; Aydemir, 1993: 257). Bu rivayetlerin sadece ikincisini tefsirinde zikreden Zemahşeri ve her iki rivayeti aktaran Beydavi de, bunlar arasında herhangi bir tercihte bulunmamışlardır (Zemahşeri, ty: III, 403; Beydavi, ts: III, 209).

Müfessir, bu ayetin nüzûl sebepleri arasında tercih yaparken, yine ayetin siyak-sibakına hakem rolü görevi vermiş ve görüşünü o doğrultuda açıklayarak birinci rivayeti tercih etmiştir. Zemahşeri ve Beydavi ise, bu ayetin sebab-i nüzûlü ile alakalı herhangi bir rivayet zikretmemişlerdir (Zemahşeri, ty: I, 351; Beydavi, ts: I, 118).

Yine aynı şekilde, **مِنَ الْبُغْضَاءِ بَدَتْ قَدْ عَنَّمْ مَا وَدُّوا خَبَالًا يَأْلُونَكُمْ لَا تُؤْنِكُمْ مِنْ بَطَانَةٍ تَتَّخِذُوا لَا آمَنُوا الَّذِينَ يَأْيَاهَا**, “Ey iman edenler! Sizden olmayanları sırdaş edinmeyin. Onlar size kötülük etmekten geri durmazlar. Sizin sıkıntıya düşmenizi arzu ederler. Gerçekten düşmanlıkları ağızlarından taşıyor. Göğüslerinde sakladıkları ise daha büyüktür. Eğer düşünüp anlıyorsanız, ayetlerimizi size açıklamış bulunuyoruz” (Ali İmran: 3/118). Ayetinin iniş sebebi olarak şu olayları nakleder:

Abdullah b. Abbas'a göre: “Bu ayet-i Kerime müminlerden bazıları, aralarındaki akrabalık, dostluk ve antlaşmalar sebebiyle Yahudilere, Müslümanların sırlarını ulaştırıyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, bu ayeti indirdi (Ebussuûd Efendi, 2010: II,129).

Tabiin âlimlerinden Mücahid'e göre ise; “Bu ayet-i Kerime münafıklara haber ulaştıran bazı müminler hakkında nâzil olmuştur. İşte bu ayet ile yaptıkları şeyden menedildiler.” (Ebussuûd Efendi, 2010: II,130).

Ayet ile ilgili bu olayları aktaran Müfessir, “bundan sonraki ayette ki; onlar size rastladıkları zaman inandık derler. Kendi kendilerine kaldıkları zaman size öfkelerinden dolayı parmaklarının uçlarını ısırırlar” ifadesinin de bu yorumu destelediğini belirtmiştir. Ayrıca bu özelliklerin münafıkların sıfatı olduğunu ifade ederek Mücahid'in rivayetini tercih etmiştir (Ebussuûd Efendi, 2010: II,130). Zemahşeri ve Beydavi ise bu ayetin sebab-i nüzûl/iniş sebebi ile alakalı herhangi bir rivayet zikretmemişlerdir (Zemahşeri, ty: I, 356; Beydavi, ts: I, 116).

Ebussuûd Efendi, sebab-i nüzûl konusunda rivayetleri aktardıktan sonra bunlar arasında tercih yapmış olması, O'nu kendisine kaynaklık eden diğer tefsirlerden ayıran en önemli hususlardan birisidir. Yukarıdaki ayetlerde olduğu gibi Müfessir, bu ayetin sebab-i nüzûl rivayetleri arasında tercihte bulunurken, yine ayetin siyak ve sibakını esas alarak bu seçimini yapmıştır.

2.2.2. Gerçeğe En Yakın Olanı Esas Alarak Tercih Yapması

Müfessir, bir ayet hakkında birden fazla nüzûl sebebi zikrederek bunlar arasında siyak ve sibakı esas alarak tercihte bulunurken bazen de tercih ettiği görüşü **هو الأول والأقرب** (gerçeğe en yakın olan birinci görüştür) kalıbıyla ifade etmiştir.

Mesela, **إِنشأ القران عليك أنزلنا ما** “Ey Resulüm! Biz bu Kur'ân'ı sana sıkıntı çekmen için indirmedik”(Taha: 20/2). Ayetinin indiriliş sebebi ile alakalı şu bilgileri aktardıktan sonra bunlar arasında ‘birinci görüş daha münasiptir’ diyerek, bu ayeti takip eden ayetteki istisnayı gerekçe göstermiştir.

“Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.), geceleri o kadar çok namaz kılıyordu ki, ayakta durmaktan dolayı ayakları şişiyordu. Bunun üzerine Cebrail, Hz. Peygamber'e gelerek:

-Kendi nefsinde de gözet, çünkü onun da senin üzerinde hakkı vardır' dedi.

Bir başka rivayete göre ise, müşriklerden Ebu Cehil ile Nadr b. Haris, Hz. Peygamber'e gelerek şöyle dediler:

-Sen bedbahtsın, (haşa) Çünkü atalarının dinini terk ettin. Bu Kur'ân da bedbaht olman için sana inmiştir. İşte onların bu sözleri reddedilerek denildi ki; “Biz Kur'ân'ı onların dedikleri şeyler için sana indirmedik.” Bu haberleri naklettikten sonra, ‘bunlardan birincisi daha münasiptir’ diyerek bir sonraki ayetteki istisna da bunun delilidir’ (Ebussuûd Efendi, 2010: V,398) diye tercihini ortaya koymuştur.



Aynı şekilde **اَمْسُورٌ جَبَابًا بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ لَا الَّذِينَ وَبَيْنَ بَيْتِكَ جَعَلْنَا الْقُرْآنَ قِرَاءَتًا وَإِذَا** "Sen Kur'an'ı okuduğun zaman, seninle ahirete inanmayanların arasına gizli bir perde çekeriz" (İsra: 17/45). Ayette geçen **جَبَابًا** 'hicaben' kelimesi ile alakalı şu rivayetleri nakleder:

"Hz. Ebubekir'in (r.a) kızı Esmâ'dan (r.a) rivayet edildiğine göre, Tebbet suresi nazil olunca, Ebu Leheb'in karısı, kör gözlü Ümmü Cemil, elinde bir taş ile Rasulullah'a doğru geliyordu. Hz. Peygamber, (s.a.s) Hz. Ebubekir ile birlikte Mescitte oturuyordu. Hz. Ebubekir, karşından gelen Ümmü Cemil'i görünce Hz. Peygamber (s.a.s):

-'Ya Rasulellah! Bu kadın bize doğru geliyor. Seni görüp de bir kötülük yapmasından korkarım' dedi. Hz. Peygamber (s.a.s):

-'Sen endişe etme, O, beni göremez' dedi. Bu arada Kur'an'dan bazı şeyler okudu. Kadın onların yanlarına doğru yaklaştı ve Hz. Ebubekir'in başı ucunda durdu. Fakat (önünde olduğu halde) Hz. Peygamber'i (s.a.s) görmedi" (Ebussuûd Efendi, 2010: V, 224-225; Aydemir, 1993: 257).

Bu ayette ifade edilmiş olan "hicaben" kelimesinin tefsiri ile ilgili bu rivayeti aktaran Müfessir, 'ayetin bu manaya hamledilmesini, zevk-i selimin kabul edemeyeceğini ve ayetin nazımının da buna müsait olmadığını' belirterek bu ayetin Tebbet Suresi'nin nüzülü ile alakalı olmasını şiddetle reddetmiştir.

2.2.3. Ayetle İlgili Olayı Anlattığı Halde Bu Vakanın Ayetin Sebeb-i Nüzülü Olduğunu Belirtmemesi.

Ebussuûd Efendi, anlattığı vak'a ile ilgili sebeb-i nüzülü çoğu kez açıklamış, nadiren de olsa ayetle ilgili olayı anlattığı halde, bunun o ayetin nüzül sebebi olduğunu zikretmemiştir.

Mesela, **اَلْمُسْكِينِ طَعَامٌ عَلَىٰ يَحْضُ وَلَا اَلْيَتِيمِ يَدْعُ الَّذِي فَذَكَ بِالَّذِينَ بِيَدِكَ الَّذِي اَرَاَيْتَ** "Sen dini yalanlayanı gördün mü? İşte o, öksüzü itip kakan ve yoksulu doyurmaya teşvik etmeyendir" (Maun: 107/1-3). Ayeti ile alakalı olarak ise şunları aktarmıştır:

"Bir rivayete göre bu ayetlere konu olan şahıs Ebu Cehil'dir. Şöyle ki; O'nun vasisi olduğu bir yetim vardı. Bu yetim, çıplak olarak Ebu Cehil'e gelip kendi malından bir şeyler istedi. Ebu cehil ise onu feci' bir şekilde itip kaktı (Ebussuûd Efendi, 2010: VII,448).

Aynı şekilde **تَقْفَلُونَ أَفَلَا الْكِتَابَ تَتْلُونَ وَأَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ وَتَسْمُونَ بِالْبِرِّ النَّاسِ أَتَأْمُرُونَ** "Siz kitabı okuyup insanlara iyiliği emrederken, kendi nefislerinizi unutuyor musunuz? Hiç akıl etmez misiniz?" (Bakara: 2/44). Ayetinin sebeb-i nüzül ile ilgili olarak şu bilgileri zikretmiştir:

"Abdullah b. Abbas'tan rivayet olunduğuna göre bu ayet, Medine'deki Yahudi bilginleri hakkında nâzil olmuştur. Onlar, gizlice nasihat ettikleri kimselere Hz. Peygamber'e (s.a.s) tabi olmayı, O'na iman etmeyi emrediyorlardı. Fakat kendileri mensuplarından gelen hediyelere tamah ederek, Hz. Peygamber'e (s.a.s) iman etmiyorlardı" (Ebussuûd Efendi, 2010: I,231-232).

Keza, **يَنْفِقُونَ مَاذَا وَيَسْأَلُونَكَ...** "Yine sana hangi şeyi nafaka vereceklerini soruyorlar..." (Bakara: 2/219). Ayetinin tefsirinde de ayetin inmesine vesile olan soruyu ve sual soranın kim olduğunu zikrettiği halde bu olayı ayetin sebeb-i nüzülü olduğunu zikretmemiştir.

"Denildi ki, Amr b. Cemu' ilk önce 'malların hangi cinsinden Allah yolunda infak edelim?' diye sordu. Kendisine malların her çeşidinin infak edilebileceği açıklandığında yine ikinci defa aynı soruyu tekrarladı (Ebussuûd Efendi, 2010: I,167).

Görüldüğü gibi Müfessir, ayetlerle ilgili bazı olayları zikrederek bunları, ayetin sebeb-i nüzülü olarak belirttiği halde, bazen de olayı anlatıp bunun ayetin inmesine sebep teşkil ettiğini belirtmemiştir.

2.2.4. Değişik Ayetler İçin Aynı Sebeb-i Nüzülü Zikretmesi

Müfessir bazen de farklı ayetlerin nüzül sebebi olarak aynı olayı zikretmekte, bunun hangi sebepten kaynaklandığına dair de herhangi bir izah getirmemektedir.

Mesela **قَلِيلًا إِلَّا اَلْعِلْمُ مِنْ أَوْتَيْتُمْ وَمَا رَبِّي اَمْرٌ مِنَ الرُّوحِ فُلِ الرُّوحِ عَنْ وَيَسْأَلُونَكَ** "Ey Resulüm! Sana ruh hakkında soruyorlar. De ki, Ruh Rabbimin emrindedir. Size ise ancak az bir bilgi verilmiştir" (İsra: 17/ 85). Bu ayetin nüzül sebebi ile ilgili şu rivayeti nakleder:

"Rivayet edildiğine göre Yahudiler, Kureyşliler'e dediler ki; Muhammed'e Ashab-ı Kehf, Zülkarneyn ve Ruh'u sorun. Eğer O, bunları hepsine cevap verirse veya sükût ederse, bilin ki, O Peygamber değildir. Şayet soruların bir kısmına cevap verip, bir kısmına cevap vermezse, bilin ki, O peygamberdir. Kureyşliler de bu soruları sorunca, Hz. Peygamber (s.a.s.) sorulan iki kıssayı onlara anlatıp, Ruh ile ilgili suali müphem bıraktı ki, zaten bu konu Tevrat'ta da müphem bırakılmıştı" (Ebussuûd Efendi, 2010: V,250).



Keza هَذَا مِنْ لِقَابِ رَبِّي يَهْدِيَنِي أَنْ عَسَى وَقَدْ نَسِيتَ رَبِّكَ وَأَذْكُرُ اللَّهَ بِشَاءِ أَنْ إِلَّا(*) غَدَا ذَلِكَ فَاعْلَمْ إِنِّي لَشَيْءٍ تَقُولَنَّ لَاوَ إِذَا رَشَدًا “Allah dilerse demedikçe, sakın ben bunu yarın yaparım deme! Unuttuğun zaman Rabbini an ve Rabbimin beni bundan daha yakın bir irşada erdirmesi umulur, de” (Kehf: 18/23-24). Ayetin inmesine vesile olarak yine yukarıdaki ayetin nüzul sebebini zikrederek şöyle der:

“Bu ayetin nüzul sebebi şudur: Yahudiler, Kureyşliler’e dediler ki;

-Muhammed’e Ashab-ı Kehf, Zülkarneyn ve Ruh’u sorun. Onlar da bu soruları sordular. Hz. Peygamber de, (s.a.s.) onlara:

-‘Yarın bana gelin, size bunları bildireyim’ diye buyurdu ve inşallah demedi. İşte bu sırada vahiy gecikti ve Hz. Peygamber (s.a.s.) onlara karşı zor durumda kaldı. Kureyş kendisini yalanladı” (Ebussuûd Efendi, 2010: V,286). Bu ayet-i kerîmede de görüldüğü gibi Müfessir aynı hadiseyi, farklı ayetlerin nüzul sebebi olarak zikretmiş ve bunlar arasında herhangi bir açıklamada da bulunmamıştır.

2.3. Umum ve Husus Konularına Yaklaşımı

Umum, delâlet ettiği bütün fertleri sınırsız olarak içine alan ve birçok şeyi ifade eden lâfız (Bardakoğlu, 1989: II,552-553) veya sınırlı bir anlam ifade eden lafzın kapsamını genişletip genele teşmil etmek diye tanımlanmıştır. Tahsis ise; genel bir hüküm ifade eden bir sözü belirli bir hükme mahsus kılmak, başka bir ifade ile ‘bir lafzın kapsamına giren manalardan bir kısmını, o lafzın kapsamından çıkarmak’ olarak tarif edilmiştir” (Ebû Şehbe, 1407/1987: 154-158; Yurt, 2016: VIII,81-109). Bütün bunlar belli bazı kaidelerle yapılmaktadır. Bu bölümde Ebussuud Efendi’nin bu konuya yaklaşımı birkaç örnekle gösterilmeğe çalışılacak.

2.3.1. Umum İfade Eden Âyetleri Tahsis Etmesi

Sebeb-i nüzûl ilmini bilmenin en önemli faydalarından birisi de, umum ifade eden ayetlerin hükmünü gerekli yerlerde tahsis etme imkânı sağlamasıdır. Bir ayetin hükmünün ta’min veya tahsis edilebilmesi de ancak nüzûl sebebinin bilinmesine bağlıdır. Dolayısı ile bu husus, müfessirin önemle üzerinde durması gereken bir konudur. Bu şekilde ayetin anlamından çıkması muhtemel doğru ve yanlış bazı hükümler, tahsis ve ta’min yapılmak suretiyle ayetin en doğru şekilde anlaşılması sağlanmış olur.

Ebussuûd Efendi de diğer müfessirler gibi nüzûl sebebi ile ilgili rivayetleri aktardıktan sonra, gerekli yerlerde tahsis ve ta’minde bulunmuştur. Müfessirin tahsiste bulunduğu ayetler, ta’minde bulunduğu ayetlere nisbetle son derece sınırlı kalmıştır.

Meselâ, اللّٰعْنُونَ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّهُ يَلْعَنُهُمْ أَوْلِيَاكَ الْكِتَابِ فِي لِنَّاسٍ بَيْنَاهُ مَا بَعْدَ مِنْ وَالْهُدَى الْبَيِّنَاتِ مِنْ أَنْزَلْنَا مَا يَكْتُمُونَ الَّذِينَ إِنَّ “İndirdiğimiz açık ayetleri ve hidayeti, biz kitapta apaçık bir şekilde bildirdikten sonra gizleyenler var ya, işte Onlara hem Allah, hem de bütün lanet ediciler lanet ederler” (Bakara: 2/159). Ayetin sebep-i nüzûlü ile alakalı önce şu rivayetler zikredilmiştir:

“Bir görüşe göre bu ayet, Tevrat’ta yazılı bulunan Hz. Peygamber’in (s.a.s) vasıfları ile bazı hükümleri halktan gizleyen Yahudi âlimleri hakkında nâzil olmuştur” (Ebussuûd Efendi, 2010: I,385).

İbn-i Âbbas, Mücahid, Katade, Hasan, Süddi, Rebî’ ve Asım’dan nakledilen diğer rivayete göre de bu ayet, Ehl-i Kitap olan Yahudi ve Hıristiyanlar hakkında nâzil olmuştur.

Diğer bir görüşe göre ise, bu ayet, ‘dinin hükümlerinden bildiği bir şeyi gizleyen’ herkes içindir. Çünkü ayetin ifade ettiği hüküm, bunu yapan herkesi kapsamaktadır. Bu görüşler içinde hakikate en yakın olan birinci görüştür. Çünkü ayetin ifade ettiği ‘hükümün genel olması, sebebi nüzûlün özel olmasına engel değildir’ (Ebussuûd Efendi, 2010: II,385) umum ifade eden bu hükmü Yahudilere tahsis ederek ayetin hükmünü onlarla sınırlı tutmuştur.

Fakat müfessirin tercih etmediği bu üçüncü görüş, aslında gerçeğe daha uygundur. Zira laneti mucib bu menfur fiili her kim işlerse, O’nun da bu ayetin şumulüne dahil olması ilahi adalete daha muvafaktır.

2.3.2 Sebebin Hususiliği Karşısında Hükümün Umumiliği Prensibine İtibar Etmesi

Ekser müfessirlerin benimsemiş oldukları “sebebin hususi olması, hükümün umumi olmasına mani değildir” kuralını, Ebussuûd Efendi de prensip olarak benimsemiştir.

Müfessir, tefsirinde birçok ayetin tefsirinde, önce nüzûl sebeplerini zikrettikten sonra da “lafzın umumiliği” prensibine itibar ederek ayetin hükmünü ta’min etmiştir.



Mesela, *لَمْرَةً هُمْزَةً لِحْلٍ وَيْلٌ وَعَدَدُهُ مَالًا جَمَعَ الَّذِي* Arkadan çekştirip alay etmeyi/küçümsemeği adet edinenlerin vay haline O ki, mal biriktirmiş ve onu sayıp durmuştur” (Hümeze: 104/1-2). Ayetinin sebab-i nüzûlü ile ilgili şu izahları yapmıştır:

“Bir görüşe göre, bu ayetler Ahnes b. Şurayk hakkında nâzil olmuştur ki; bu kâfir, gıybet ve çekştirmede çok cüretkâr idi (Ebussuûd Efendi, 2010: VIII, 440).

Diğer bir görüşe göre ise; bu ayetler, Umeyye b. Halef hakkında nâzil olmuştur. Başka bir görüşe göre ise de, bu ayetler Velid b. Muğire'nin Hz. Peygamber'i (s.a.s) gıybet etmesi ve O'nun yüce şahsiyetine dil uzatması dolayısıyla nâzil olmuştur (Ebussuûd Efendi, 2010: VIII, 440).

Bu ayetlerin nüzûl sebebinin hususi olması, bu tehdidin onlara mahsus olmasını gerektirmez, onların bu çirkin vasıflarını taşıyan herkes, onlar gibi günahkâr olurlar. (Ebussuûd Efendi, 2010: VIII,440; Ebussuud Efendi'nin bu prensibi tatbik ettiği ayetler için bkz. Nisa: 4/93; İsra: 17/45)

Ayetin tefsirinde de görüldüğü gibi Ebussuûd Efendi, önce ayetin sebab-i nüzûlü ile ilgili rivayetleri aktardıktan sonra “hükümün umumiliği” prensibine itibar ederek ayeti tefsir etmiştir.

2.4- Nüzûl Sebeplerini İfade Etmede Kullandığı Tabirler

Müfessirler sebab-i nüzûlü ifade ederken değişik ifadeler kullanmışlardır. Bazen bir ayetin nüzûl sebebini zikrederken; *“Sebeb-ü nüzûli hazihi'l-ayeti”* (bu ayetin nüzul sebebi şudur) diye kesinlik ifade eden bir kalıp kullanmışlardır. Bu durumda ayetin nüzul sebebi hakkında şüphe ve tereddüde mahal olmadığı ifade edilmiş olmaktadır.

Bazen de müfessir, tefsir edeceği ayetin akabinde vak'ayı zikrettikten sonra sebeb-i nüzûlü ifade etmede kullandığı kelimenin başına 'fe' edatı getirerek; *“fenezelet hazihi'l-ayetiü veya fe-enzelellahu hazihi'l-ayete”* (Bunun üzerine bu ayet nazil oldu veya bu olay üzerine Allah bu ayeti indirdi) vb. ifadeler kullanır ki; bu tür kalıplar yukarıda belirtilen ifadeler gibi ayetin inş sebebi konusunda kesinlik ifade etmektedir. (Eroğlu, 139).

Bazen de Hz. Peygamber'e muhatapları tarafından bir şey sorulması üzerine, bu soruya cevap verilmek üzere vahiy gelir. Bu durumda müfessir olayı zikretmekle iktifa ederek 'fe' edatı kullanmadığı gibi 'sebeb-i nüzul kalıbı da kullanmayabilir. Hadisenin zikrinden bunun ayetin inzal sebebi olduğu anlaşılır.

Bazı hallerde de yukarıda zikredilen hususlardan hiçbiri bulunmadan *“hazihi'l-ayetiü nezelet fi keza”* (bu ayet şunun hakkında nazil olmuştur) ifadesi kullanılmış olabilir. Bu ifadede ayetin inzali ile ilgili kesinlik yoktur. Çünkü bu kalıp, sebab-i nüzule delalet etme ihtimali olduğu gibi başka bir huşu da delalet etme ihtimali vardır.

Tefsirinde birçok esbab-ı nüzûl rivayeti zikreden Ebussuûd Efendi, genel olarak tefsir edeceği ayetin akabinde vak'ayı zikrettikten sonra ma'lum veya meçhul kalıbıyla *فنزلت* “fe-nezelet” veya “fe-nüzilet”/ma'lum veya meçhul kalıbıyla sebab-i nüzûlü zikretmiştir.

Mesela, İhlâs sûresinin izahında da Kureyşlilerin Hz. Peygamber'e (s.a.s) gelerek; “Bizi davet ettiğin Rabbini tavsif et ve nesebini anlat” demeleri üzerine bu sûrenin nâzil olduğunu bildirmiştir (Ebussuûd Efendi, 2010: VIII,453).

فنزلت وانسبه اليه تدعوننا الذي ربك لنا صف اقالو قريشا أن روي

Görüldüğü gibi bu ifadelerde sebab-i nüzûl, fâ-i sebebiye kullanılarak *فنزلت* kalıbını kullanmış ve mezkûr ayetin, bu olay neticesinde inzal edildiğinin kesinlik ifade ettiğini bildirmek istemiştir.

Bu genel kalıbın yanında yine çoğunlukla “Bu ayet filan hakkında nazil olmuştur veya bu ayet şunlarla ilgili olarak indirilmiştir. *... في نزلت انها روي* ” Bu ifade tarzı ile de bu hadisenin, ayetin inmesinde kesinlik bildirmediğini belirtmek istemiştir.

Mesela, “Kadınlar boşadığınız zaman bekleme süreleri sona erdiğinde, aralarında örfe uygun olarak anlaştıkları takdirde de artık onların eski kocaları ile evlenmelerine engel olmayın. İşte bu içinizden Allah'a ve ahret gününe iman edenler için bir öğüttür. İşte böylesi sizin için daha uygun ve daha temiz bir davranıştır. Allah bilir, siz bilemezsiniz” (Bakara: 2/232). Ayetinin nüzul sebebi hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

...زوجها الي ترجع ان جملا اخته عضل حين يسار بن معقل في نزلت انها روي “Rivayet edildiğine göre bu ayet, Ma'kıl b. Yesar hakkında nazil olmuştur ki; bu zat, kız kardeşi Cemile'nin yeni bir nikâh ile eski kocasına dönmesine engel olmuştu (Ebussuûd Efendi, 2010: I,394; Çetin, 2015: XVII, 267-268).



Bu kalıpların yanında yine çokça “Bu ayet şu kimse/kimseler hakkında nazil oldu” diye zikrederek “... في نزلت قيل” kalıbını da kullanmıştır.

Mesela, *وَحِيدًا خَلَقْتُ وَمَنْ ذُرِّي * مَمْدُودًا مَالًا لَهُ وَجَعَلْتُ * شُهُودًا وَبَيْنَ * تَمْهِدًا لَهُ وَمَهْدْتُ* “Benim yarattığım, kendisine geniş servet gözü önünde duran oğullar verdiğim, kendisi için nimetleri yaydıkça yaydığım o herifi bana bırak” (Müddessir: 74/11-14). Ayetlerinin nüzul sebebini şu kalıpla ifade etmiştir: “...الوحيد قومه في يلقب وكان المحزومي المغيرة بن الوليد في نزلت: قيل”. Bir görüşe göre bu ayetler, Velid b. Muğire el- Mahzumi hakkında nazil olmuştur ki, kavmi içinde onun lakabı Vehid idi...” (Ebussuûd Efendi, 2010: VIII,254; VIII,440; 451).

Bu misallerde görüldüğü gibi müfessir ayetin inmesine vesile olan olayları değişik kalıplarla ifade ederek bunların nüzul sebebi olma noktasındaki kesinlik belirtme veya belirtmeme yönlerine işaret etmiştir.

Sonuç

Ebussuud Efendi de kendinden önceki müfessirler gibi Kur’ân’ı tefsir etme ameliyesinde ‘Kur’ân İlimleri’nin vazgeçilmezi olan ‘esbab-ı nüzul’ konusuna gerekli ihtimamı göstermiştir. Bu cümleden olarak sebab-i nüzulü bilinmenin sağladığı faydaları açıklanmış; umum ifade eden ayetlerin hükmünü gerekli yerlerde tahsis etme imkânı sağladığını belirtilmiştir.

Ebussud Efendi, ayetlerin manalarının açıklanması ile ilgili nüzul sebepleri zikretmiş, fakat bu konuda ifrattan kaçınarak her ayet için mutlaka bir nüzul sebebi arama gayreti içine girmediği görülmüştür. Müfessir, bir ayet için birden fazla nüzul sebebi olabileceğini de kabul etmiştir. O, ayetin tefsirinde bazen bir rivayet aktarmış; bazen de birden çok nüzul sebebi zikretmiştir. Bu gibi durumlarda rivayetler arsında tercihte bulunmuş, dolayısı ile okuyucuyu bu rivayetler ile baş başa bırakmamıştır. Sebeb-i Nüzul rivayetleri arasında tercihte bulunurken çoğu kez ayetin siyak ve sibakını esas alarak rivayetleri belli bir kritiğe tabi tutmuştur ki; Ebussuûd Efendi’yi selefi sayılan müfessirlerden ayıran en önemli özelliği de budur. Bazen de rivayetler arası seçim yaparken ‘gerçeğe en yakın olan birinci görüştür’ kalıbı ile tercihini ortaya koymuştur. Müfessir bütün bunların yanında ara sıra da olsa ayetle ilgili olan bir olay aktardığı halde, bu olayın o ayetin nüzul sebebi olduğunu belirtmemiştir.

Müfessir, nüzul sebeplerini aktardıktan sonra gerekli durumlarda ta’min/umumileştirme ve tahsiste/hususileştirme bulunmuştur. O’nun ta’minde bulunduğu ayetler, tahsis ettiği ayetlere oranla daha fazla olduğu görülmüştür. Ebussud Efendi, çoğu müfessirin benimsemiş olduğu ‘sebeb-i nüzulün özel olması, hükmün genel olmasına engel teşkil etmez’ ilkesini benimseyerek, bu prensibi ilgili ayetlerde tatbik etmiştir.

Tefsirinde birçok esbab-ı nüzul rivayeti zikreden Ebussuûd Efendi, genel olarak tefsir edeceği ayetin akabinde vak’ayı zikrettikten sonra ma’lum veya meçhul kalıpla “fenezelet” veya “fenüzilet” kalıbıyla sebab-i nüzul rivayetlerini aktarmış ve anlatılan bu olayın, ayetin indirilmesi noktasında kesinlik ifade ettiğini bildirmiştir. Bu genel kalıbın yanında yine çoğunlukla “Bu ayet filan hakkında nazil olmuştur veya bu ayet şunlarla ilgili olarak indirilmiştir” kalıbı ile yine sebebi nüzulün kesinliğini belirtmiştir. Bu kalıpların yanında yine çokça “Bu ayet şu kimse/kimseler hakkında nazil oldu denilmektedir” kalıbını da kullanmıştır ki bu ifadenin ayetin indirilmesinde kesinlik bildirmediğini belirtmek istemiştir.

Bu çalışmada genelde ‘esba-ı nüzul’, özelde ise, Ebussuud Efendinin bu mevzuya nasıl yaklaştığı tesbit edilerek bu konularla ilgili malumat edinmek isteyenlere yardımcı olmak hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

- Aydemir, Abdullah (1993). *Büyük Türk Bilgini Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi ve Tefsirdeki Metodu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Baş, Erdoğan (2002). *Kur’ân ilimlerinin Doğuşu ve Tarihi Gelişimi*, Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları. İstanbul: Ensar Neşriyat. s. 21-42.
- Bardakoğlu, Ali (1989). *Âm, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. II, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 552-553.
- Beydavi, Ömer b. Muhammed eş-Şirazi (ts.). *Envarü’l-Tenzil ve Esrarü’l-Te’vil*. Beyrut: Müessesetü’ş-Şa’ban.
- Bilmen, Ömer Nasûhî (1974). *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakatu’l-Müfessirin*. İstanbul: Bilmen Yaynevi.
- Cerrahoğlu, İsmail (1988). *Tefsir Tarihi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Çetin, Musa (2015). “Kadını Darp/Dövme Meselesinin Çözümünde Hz. Peygamber’in Yaklaşımı”, *Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 17, s. 267-268.
- Demirci, Muhsin (1996). *Vahiy Gerçeği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Demirci, Muhsin (1985). *Tefsir Usûlü*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Demirci, Muhsin (1997). *Kur’ân Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Demirci, Muhsin (1998). *Tefsir Usûlü ve Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.



- Ebussuud Efendi, Muhammed b. Mustafa el-Imadi (2010). *İrşâdu'l-Akl's-Selim ila Mezaya'l-Kitabi'l-Kerîm*, Beyrut: thk. Halid Abdu'l-Gani Mahfuz, Darul-Kütûbî'l-İlmiyye.
- Ebu Şehbe, Muhammed b. Muhammed (1407/1987). *el-Medhal li-Dirâseti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Riyad: Eroğlu, Ali (2013). *Tefsir Tarihine Kısa Bir Bakış*, Erzurum: Eser Ofset ve Matbaacılık.
- İsfahani, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed Râğûb (1997). *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru Sâdır.
- Mennau'l-Kattan (2000). *Mebahis fi Ulumi'l-Kur'ân*, Kahire: Nşr. Mektebetü'l-Vehbe.
- Serinsu, Ahmet Nedim (1994). *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzûl'ün Rolü*. İstanbul: Şule yayınları.
- Suyuti, Celaluddin Abdurrahman (2006). *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'ân*. Kahire: Daru'l-Hadis.
- Teymiye, Takıyyiddin Ahmed b. Abdilhalim b. Abdisselâm b. Abdillah b.Ebi'l-Kâsım el-Harrânî (1988). *Mukaddime fi Usûli't-Tefsir*, Beyrut: Dârü's-Şâm li't-Türâs.
- Vahidi, Ebulhasen Ali b. Ahmed (ts.). *Esbab-ı Nüzûl*, Erzurum: İhtar Yayıncılık.
- Yazıcı, İshak (1987). *Nüzûl Sebeplerini Bilmenin Kur'ân Tefsirindeki Önemi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
- Yurt, Mehmet (2016). *Ebu'l-Leyis es-Semerkindî'nin Tefsiri'l-Kur'ân'ında Esbâb-ı Nüzûl*, İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 8, s. 81-109.
- Zemaşeri, Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmud b. Ömer (ts.). *el-Keşşâf 'an Hakâyiki Gavâmizi't-Tenzîli ve 'Uyûni'l-Ekâvili fi Vücûhi't-Te'vîl*. Mısır: thk. Adil Ahmed Abdul Mevcud ve Ali Muhammed Muavviz.
- Zerkani, Muhammed Abdulâzım (1988). *Menahulu'l-İrfan fi Ulumu'l Kur'ân*, Beyrut: Daru'l-Kütubî'l-İlmiyye.
- Zerkeşi, Bedrüddin Muhammed Abdullah (1994). *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.